Oceňování pojistných závazků[#]

Jiřina Bokšová*

1 Problematika řešená v IFRS 4

V souvislosti s povinnou aplikací Mezinárodních standardů účetního výkaznictví (IFRS, 2005) při sestavování konsolidovaných účetních závěrek od 1. ledna 2005 společnostmi, jejichž cenné papíry jsou veřejně obchodovatelné v rámci Evropské unie, bylo třeba upravit i oblast pojistných smluv, která dřívějšími mezinárodními standardy nebyla řešena. Mezi hlavní důvody proč by měla být samostatným standardem řešena oblast pojistných smluv:

- pojistné smlouvy nejsou komplexně pokryty v jiných IFRS,
- existuje příliš mnoho rozdílů mezi zeměmi – snaha o dosažení porovnatelnosti,
- potřeba věrohodnějších a relevantnějších informací pro uživatele.

Použití *IFRS 4 – I. fáze* je povinné od 1. ledna 2005. Tento standard představuje dočasné řešení pojistné problematiky:

- stanovuje specifickou definici pojistné smlouvy,
- dočasně osvobozuje od určitých standardů,
- podává návod na implementaci.

Komplexnější řešení pojistné problematiky především v otázkách **oceňování**, které by mělo být založeno na bázi reálných hodnot pojistných kmenů, bylo posunuto až do II. fáze přípravy standardu. Implementace *IFRS 4 – II. fáze* se předpokládá nejdříve v roce 2011.

V květnu 2007 vydala IASB dokument k diskuzi „Předběžná stanoviska k pojistným smlouvám“, jež obsahoval účetní model pro všechny pojistné smlouvy a cca 20 specifických otázek. Komentáře byly zasílány zhruba do konce roku 2007. Do konce roku 2008 se očekává zveřejnění návrhu standardu. Dá se předpokládat, že vzhledem ke komplexnosti a rozsahu problematiky tento termín nebude dodržen (v současné době se počítá s možným posunem až o 18 měsíců). Obdobně jako spíše optimistickým očekáváním se jeví implementace standardu v roce 2011.

Diskusní materiál je bohatý na problematiku předloženou k řešení. Dále proto uvádím alespoň ve stručném přehledu jeho hlavní charakteristiky (oceňování není ve výčtu zahrnuto, protože je pojednáno samostatně).

- Definice pojistné smlouvy se před vydáním návrhu nemění – jde o smlouvu, na jejímž základě jedna strana (pojišťovna) přijímá významné pojistné riziko jiné strany (pojištěný) s tím, že souhlasí s kompenzací pojištěného (případně jiné oprávněné osoby), pokud by určitá konkrétní nejistá událost v budoucnosti (pojistná událost)

Článek je zpracován jako jeden z výstupů výzkumného záměru *Rozvoj účetní a finanční teorie a její aplikace v praxi z interdisciplinárního hlediska* s registračním číslem MSM6138439903

* Ing. Jiřina Bokšová, Ph.D. – odborná asistentka; Katedra finančního účetnictví a auditingu, Fakulta financí a účetnictví, Vysoká škola ekonomická v Praze, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Česká republika; <boksova@vse.cz>.

negativně ovlivnila pojištěného. (IFRS, 2005, Významový slovník vybraných pojmů, s. 2233).

- Standard nepokrývá vykazování pojistníků o pojistných smlouvách.
- Konzistence s IAS 39 – Aktiva a závazky z pojistných smluv by se podobně jako v případě finančních nástrojů upravených IAS 39 vykazovaly v okamžiku, kdy se pojistitel stane smluvní stranou příslušné smlouvy, to znamená i před začátkem pojistné doby. Podobně jako u finančních závazků se také závazky z pojistných smluv vyjmou (odúčtují) z rozvahy až při svém zániku. Odúčtováním pojistných aktiv se tento materiál nezabývá a zatím ji nechává do budoucna otevřenou.
- Diskusní materiál vymezuje vzájemné vztahy IFRS 4 – II. fáze k dalším projektům IASB, (např. k projektům, které se zabývají koncepčním rámcem, vykazováním výnosů, vykazováním závazků, finančním instrumentům, vlastnímu kapitálu, k prezentování finančních výkazů).

2 Oceňování

Cílem IASB je vykázt v účetních závěrkách užitečné informace o výši, načasování a nejistotě budoucích peněžních toků vznikajících ze smluvních práv a závazků vytvořených pojistnými smlouvami.

Jednou z možností, kterou nově zavádí diskusní materiál, je ocenit pojistné závazky současnou vypořádací hodnotou.

2.1 Oceňování pojistných závazků v současné vypořádací hodnotě

Současná vypořádací hodnota (Current Exit Value, CEV)

představuje „částku, kterou by pojistitel zaplatil k rozvahovému dni (reporting date), za okamžitý převod zbývajících smluvních práv a závazků jiné společnosti“. (IASB, 2007)

Současná vypořádací hodnota závisí na:

- současném odhadu budoucích peněžních toků,
- časové hodnotě peněz,
- jednoznačném a nestranném odhadu přírážek za riziko a servisní marže.

Současný odhad budoucích peněžních toků by měl být explicitní, to znamená, měl by být snadnější v porovnávání s jinými závazky vykazovanými podle IFRS (rezervy, zaměstnanecké požitky). Dále by měl být nestranný, tj. odhad by neměl zohledňovat obezřetnost ale ani optimismus (neutrální scénář). Současně by měl být konzistentní s pozorovatelnými tržními cenami (hodnoty některých vstupů jsou snadno zjistitelné na trhu – např. úrokové míry), jiné proměnné (výše škod, úmrtnost kmene) pozorovatelné na trhu nejsou. Použití současného odhadu peněžních toků předpokládá, že tyto odhady budou po prvotním zachycení pojistného závazku v jednotlivých účetních obdobích aktualizovány. Dochází k menším, ale mnohem častějším změnám v oceňování.

Současná vypořádací hodnota předpokládá vyloučení peněžních toků specifických pro společnost (entity specific), tzn., že např. dvě stejné smlouvy by měly být vykazovány stejnou částkou u různých pojistitelů. Neměly by se uvažovat interní synergie nebo peněžní toky plynoucí z ostatních aktiv a závazků.

Riziková přírážka představuje kompenzaci za riziko („shock absorber“), neboli zohlednění nejistoty obsažené v peněžních tocích. Představuje kompenzaci rizika přijatého pojistitelem, která se mění v průběhu času. Riziková marže by měla být odhadnuta na počátku; ke každému datu účetní závěrky by došlo k posouzení rizika, které zůstává v závazcích a změny v rizikové marži by se pak měly vykazovat jako náklad či výnos. Odhad by se měl provádět na základě tržních dat a interních informací o závazcích.

Diskusní materiál však neobsahuje postup při stanovení přírážek; pouze nastiňuje možné techniky.

Správné přírážky představují nestranný odhad marže, kterou účastníci na trhu požadují za poskytování dalších služeb (řízení investic, likvidace pojistných událostí, aj.) a měla by vyjadřovat marži vyžadovanou jiným tržním subjektem při převzetí závazků z pojistné smlouvy. Servisní marže by se postupně snižovala při poskytování předmětných služeb za současného vykazování výnosů. Mohlo by docházet k vykázání zisku/ztráty z prvotního zachycení pojistné smlouvy.

Ocenění v současné vypořádací hodnotě počítá se zahrnutím budoucího pojistného a souvisejících plateb pojištěncům v případě obnovovaných smluv. IASB se domnívá, že budoucí pojistné a související platby lze do ocenění zahrnout v případě, že bude splněna alespoň jedna z následujících podmínek.

- Pojistník musí hradit pojistné k udržení zaručené pojistitelnosti (tzn. existence jeho práva na pokračující pojistné krytí za smluvně vázanou cenu bez přehodnocení pojistného rizika). To se bude v praxi týkat především životního pojištění, v neživotním pojištění dochází při obnovách ročních smluv obvykle k přehodnocení pojistného rizika. Koncept zaručené pojistitelnosti vychází z existence nehmotného aktiva – dobrých vztahů se zákazníky, díky němuž pojistitel dosáhne obnovy smlouvy. Zde vzniká určitý rozpor s IAS 38 podle kterého, interně generované aktivum z dobrých vztahů se zákazníky není možné vykazovat.
- Pojistitel má právo požadovat po pojistníku pojistné.
- Zahrnutí budoucího pojistného a souvisejících plateb povede k navýšení vykazovaného pojistného závazku.

V souvislosti s oceněním v současné vypořádací hodnotě se uvažuje o tom, zda by ocenění pojistného závazku nemělo odrážet vlastní úvěrové riziko pojistitele (Mančík, 2008). Jeho zohledněním by tak paradoxně mohlo docházet k tomu, že pojistitelé s vysokým úvěrovým rizikem by vykazovali nižší závazky než pojistitelé s nízkým úvěrovým rizikem.

Diskusní materiál doporučuje podle (Mančík, 2008) vykázání pořizovacích nákladů na pojistné smlouvy přímo ve výsledovce. Argumentem je jejich vazba na pojistné, z něhož budou v konečném důsledku uhrazeny. Obdobný přístup bude k provizím a ostatním pořizovacím nákladům. Budou-li pořizovací náklady u víceletých smluv uhrazeny až z budoucího pojistného, je dopad jednorázového vykázání pořizovacích nákladů do výsledovky v prvním roce neutralizován snížením vykazaného pojistného závazku o budoucí smlouvě.

2.2 Oceňování pojistných závazků v reálné hodnotě

Další možností, jak ocenit závazky z pojistných smluv, je ocenění v reálné hodnotě.

Reálná hodnota (Fair Value, FV)

je „částka, za kterou by mohlo být v transakcích mezi znalými a ochotnými stranami za obvyklých podmínek směřeno aktivum nebo vyrovnán závazek.“ (IASB, 2006, Významový slovník vybraných pojmů, s. 2233).

Prosazování tohoto způsobu ocenění je podpořeno následujícím zdůvodněním. Reálná hodnota poskytuje více relevantních informací pro uživatele, neboť:

- shodné odhady ztělesněné v tržních cenách jsou více informativní než subjektivní odhad některým z účastníků trhu,
- subjektivní hodnota není determinována na spolehlivém základě, kromě odkazu na tržní data,
- jako výsledek poskytuje reálná hodnota poskytuje neutrální základ pro srovnání jedné jednotky s jinou,
- stejný způsob oceňování, který je použit pro přeceňování finančních aktiv a závazků na reálnou hodnotu, lze použít i pro pojistná aktiva a závazky,
- ačkoli reálné hodnoty většiny pojistných závazků nebudou obecně zjistitelné přímo z trhu, jejich reálná hodnota bude odhadnuta využitím matematických modelů, které budou dostatečně spolehlivé pro účely účetního vykazování.

Reálnou hodnotu pojistných závazků můžeme chápat v několika následujících rovinách.

- *Reálná hodnota závazku z pohledu dlužníka se rovná reálné hodnotě z pohledu věřitele* (částka, ve které chtějí další účastníci držet závazek stejně jako aktivum). Definice reálné hodnoty odráží jednotnou částku – cenu transakce, tzn. reálná hodnota závazku je stejná jako reálná hodnota aktiva;
- *Reálná hodnota ve vyrovnání s věřitelem* – obecně odpovídá částce, kterou by podnik musel zaplatit věřiteli, aby závazek zanikl. Tento model chápání „reálné hodnoty“ pojistných závazků je podpořen zdůvodněním, že mnoho pojistných závazků není a nemůže být obchodováno, proto má větší význam zabývat se hypotetickou transakcí se skutečným protějškem – pojistníkem, než hypotetickou transakcí s jinou stranou. Podle IAS 37 se rezerva oceňuje ve vztahu k částce, kterou by podnik racionálně zaplatil, aby vyrovnal závazek k rozvahovému dni, nebo za kterou by převedl závazek na třetí stranu ke stejnému okamžiku. Standard tedy připouští reference k reálné hodnotě při vyrovnání nebo reálné hodnotě při směně;
- *Reálná hodnota ve směně* – odpovídá částce, kterou by podnik musel zaplatit třetí straně, aby se závazku zbavil. Jestliže pojistný kontrakt dovoluje pojistiteli nebo pojistníkovi ukončit závazky ze smlouvy za dohodnutou odkupní cenu, jakákoli taková ukončení odráží cenu odsouhlasenou v čase vstupu do smlouvy (ne však cenu současné transakce). Definice reálné hodnoty se týká hypotetické transakce, ve které dlužník převádí své závazky na jinou stranu, nikoli té, ve které věřitel převádí svá aktiva na jinou stranu a předčasné vyrovnání s pojistníkem popírá ekonomickou racionalitu pojištění, které je založeno na pojistitelově schopnosti sdružit a diverzifikovat rizika.

Oceňování pojistných závazků ve fair value je založeno na:

- odhadu budoucího peněžního toku,
- diskontní míře, která vyjadřuje časovou hodnotu peněz a
- úpravě o riziko a neurčitost.

V současné době není rozhodnuto, jakým způsobem se budou oceňovat pojistně technické závazky, případně zda nebude $FV = CEV$.

2.3 Další možnosti oceňování pojistných závazků

Mezi další možnosti oceňování pojistných závazků můžeme zařadit subjektivní hodnotu a implicitní hodnotu.

Subjektivní hodnota (Entity specific value, ESV)

je definována jako „*hodnota aktiv či závazků pro účetní jednotku, která ho má v držení*.“ (IFRS 2006) Tato definice není ničím jiným než zobecněním pojmu hodnota z užívání aktiva, definované v IAS 36 jako „současná hodnota odhadovaných budoucích peněžních toků vyplývajících z průběžného užívání aktiva a z jeho pozbytí na konci jeho užitečné životnosti“.

Koncepční rámec IAS uvádí, že „Subjektivní hodnota“ závazku se rovná současné hodnotě nákladů, které musí účetní jednotka vynaložit na vyrovnání závazku řádným způsobem během doby životnosti závazku. Současná hodnota závazku je současná diskontovaná hodnota budoucích čistých peněžních odtoků, které jsou očekávány jako nezbytné k vyrovnání závazků řádným způsobem. Většina pojistných závazků je vyrovnána platbami pojistníkovi, nikoli výměnou s jinou stranou, a pojistitel má lepší informace o charakteristikách svých aktiv a závazků než jiný účastník trhu.

Oceňování pojistných závazků v „Subjektivní hodnotě“ je (shodně jako předešlé oceňovací modely) založeno:

- na odhadu budoucího peněžního toku,
- na diskontní míře, která vyjadřuje časovou hodnotu peněz a
- na úpravě o riziko a neurčitost.

Rozdíly mezi reálnou hodnotou a subjektivní hodnotou

Oceňování specifické pro účetní jednotku je založeno na rozdíle od ocenění v reálné hodnotě na očekáváníích a preferencích vedení účetní jednotky. Podle IASB oceňování aktiv a závazků založené na tržních hodnotách má důležité vlastnosti, které tento přístup činí relevantnějším než oceňování specifické pro účetní jednotku. Dvořáková (2007) však připomíná, že užití oceňování založeného v reálné hodnotě v některých případech stejně vyústí do používání modelů, které jsou založeny na subjektivních manažerských rozhodnutích zejména pokud aktivum či závazek nemá zjištěnou reálnou hodnotu na tržní bázi. V mnoha případech poskytuje oceňování specifické pro účetní jednotku lepší informace pro predikci než tržní cena, která neodráží manažerský záměr, a proto může být oceňování specifické pro účetní jednotku pro uživatele účetních informací více relevantní. Strouhal aj. (2008) poukazuje zejména na netransparentnost trhů v rámci střední a východní Evropy, kdy je tím „reálná hodnota“ často obtížně zjištělná.

Bokšová (2004) uvádí rozdíly mezi reálnou hodnotou a subjektivní hodnotou:

- *Odlišnosti v kvalitě managementu a zkušeností* – kvalitnější management umožňuje maximalizovat peněžní přítoky z aktiva a minimalizovat peněžní odtoky ze závazku; pojistitel může mít neobvykle vysoké zájmy o svou reputaci (např. chránit hodnotu své značky) a toto může vést k přijetí vyššího rizika peněžních odtoků, než pojistitel

s agresivnějším přístupem je ochoten tolerovat (subjektivní hodnota bude rozdílná, avšak reálnou hodnotu pojistných aktiv a závazků by tyto okolnosti ovlivnit neměly).

- *Pojistitel a trh mohou mít stejný pohled na velikost rizika spojeného s peněžními toky*, ale mohou ocenit toto riziko odlišně, protože mají odlišné preference k riziku.
- *Pojistitel a další účastníci trhu mohou mít rozdílné požadavky na likviditu* – např. pojistitel se závazky, kde platba nemusí být vyžadována několik let, může mít nižší požadavky na likviditu než ostatní účastníci trhu. Je otázkou, zda nelikvidnost by měla ovlivnit měření pojistných závazků.
- *Pojistitel a další účastníci trhu mohou vykazovat rozdíly v přijatých předpokladech* – (úmrtnost, správní náklady) – v případě reálné hodnoty se při propočtech vychází z tržních očekávání (pokud je to možné) a ta jsou stejná pro všechny pojistitele. Při oceňování subjektivní hodnotou vychází každá účetní jednotka ze svých vlastních očekávání.
- Představme si dvě shodné pojišťovny s jediným rozdílem v úrovni správních nákladů. Jedna pojišťovna má správní náklady minimální, druhá na běžné úrovni. Při ocenění v reálné hodnotě se bude vycházet z tržních předpokladů a obě pojišťovny budou tvořit stejné rezervy. Při ocenění subjektivní hodnotou bude každá pojišťovna vycházet z vlastních předpokladů a pojišťovna s nižšími správními náklady bude tvořit technické rezervy nižší.
- *Rozdíly v úvěrovém postavení účetní jednotky* – reálná hodnota úvěrové postavení pojišťovny zohledňuje, subjektivní hodnota nikoliv. Dojde-li k poklesu ratingu, dochází k poklesu reálné hodnoty rezerv a zvýšení vlastního kapitálu. Úroková míra, kterou použije pojišťovna při výpočtu rezerv bude vyšší vlivem vyšší rizikové přírážky. Vyšší úroková míra přirozeně vede ke snížení hodnoty budoucího závazku.

Implicitní hodnota (Embedded Value, EV)

zahrnuje na rozdíl od reálné hodnoty či subjektivní hodnoty současnou hodnotu očekávaných budoucích peněžních toků z investic reprezentující pojistný závazek. Nejedná se ani o reálnou hodnotu v současnosti držených investic ani o diskontované peněžní toky z těchto investic při využití tržní úrokové míry. Implicitní hodnota se pokouší odrážet ekonomické náklady vázaného kapitálu plynoucího z kapitálových požadavků. (Fialka, 2007) Ocenění implicitní hodnotou nezahrnuje hodnotu budoucího nového obchodu.

Pojistitelé z Velké Británie v oblasti životního pojištění poskytují informace o implicitní hodnotě jejich pojistných smluv. Oceňují pojistné závazky na bázi požadované legislativou a kontrolním orgánem. Rozpoznávají položky, které reprezentují současnou hodnotu částky, která bude uvolněna pro jiná použití. Výpočty obvykle odrážejí skutečnost, že kapitál musí být často vázán, aby byly splněny regulační požadavky. Diskontní sazba je obvykle sazba úměrná rizikovému aktivu, o pojistitelovo riziko upravená diskontní sazba nebo investorova cílová sazba návratnosti. Implicitní hodnota nezahrnuje potenciální hodnotu budoucích smluv, které budou prodány. Veřejně obchodovatelné životní pojišťovny všeobecně zveřejňují implicitní hodnotu, ale z právních důvodů je neuznávají jako aktivum.

Oceňování pomocí implicitní hodnoty je nejrozšířenější v Austrálii, Kanadě, na Novém Zélandě, v Jižní Africe, Velké Británii a stále více i v kontinentální Evropě. Mimo oblast

životního pojišťovnictví se většinou informace o implicitní hodnotě nezaznamenávají, protože vyjadřuje málo dodatečných informací pro krátkodobé smlouvy.

Příspěvek nastiňuje možná stanoviska IASB k pojistným smlouvám, která se mohou změnit na základě připomínek pojišťoven, regulátorů, finančních analytiků a odborné veřejnosti. Teprve budoucnost ukáže, zda zvolený způsob oceňování pojistných závazků bude mít dostatečnou vypovídací schopnost a bude tak zajišťovat věrný a poctivý obraz při vykazování pojistných závazků komerčních pojišťoven.

Závěr

Příspěvek nastiňuje možná stanoviska IASB k pojistným smlouvám, která se mohou změnit na základě připomínek pojišťoven, regulátorů, finančních analytiků a odborné veřejnosti. Teprve budoucnost ukáže, zda zvolený způsob oceňování pojistných závazků bude mít dostatečnou vypovídací schopnost a tak zajišťovat věrný a poctivý obraz při vykazování pojistných závazků komerčních pojišťoven

Literatura

- [1] Bokšová, J. (2004): *Specifické problémy účetnictví v kontextu s harmonizačními procesy vstupu do Evropské unie*. Praha, Vysoká škola ekonomická v Praze, 2004. Disertační práce.
- [2] Dvořáková, D. (2007): *Issues of Biological Assets Fair Value Measurement on Initial Recognition*. In: 30th Annual Congress of the European Accounting Association. Lisboa, European Accounting Association, 2007.
- [3] Fialka, J. (2007). *IFRS 4 – Fáze II Pojistné smlouvy Oceňování*. [on-line], Praha, Deloitte-Touche Tohmatsu, c2007, [cit. 20. 3. 2008],
<http://www.actuaria.cz/upload/SAV_2007_IFRS4_II_20070725_02.ppt> .
- [4] Mančík, M. (2008): *Quo vadis výkaznictví pojišťoven aneb diskusní materiál k druhé fázi účetního standardu o pojistných smlouvách*. [on-line], Praha, PricewaterhouseCoopers, c2008, [cit. 20. 3. 2008],
<http://www.pwc.com/cz/cze/ins-sol/issues/2008/quo_vadis_MM.html> .
- [5] IASB (2005): *Mezinárodní standardy účetního výkaznictví včetně Mezinárodních účetních standardů a Interpretací*. Praha, Svaz účetních, 2005.
- [6] IASB (2007): *Discussssion Paper. Preliminary Views on Insurance Contracts*. [on-line], London, International Accounting Standards Board, c2007, [cit. 20. 3. 2008],
<<http://www.iasb.org/NR/rdonlyres/08C8BB09-61B7-4BE8-AA39-A1F71F665135/0/InsurancePart1.pdf>> .
- [7] Strouhal, J. – Bonaci, C. – Matis, D. (2008): *Financial Instruments under the IFRS – A Priori Analysis from the Czech and Romanian Regulations' Perspective*. International Journal of Accounting and Management Information Systems, roč. 25, č. 1, s. 51-71.

Oceňování pojistných závazků

Jiřina Bokšová

ABSTRAKT

IFRS 4 – Pojistné smlouvy se nezabývá problémem oceňování pojistných aktiv a pasiv. Komplexní řešení pojistné problematiky především v otázkách oceňování, které by mělo být na bázi reálných hodnot pojistných kmenů, se posouvá až do II. fáze standardu IFRS 4. V současné době je vydán diskusní materiál, ke kterému se vyjadřuje odborná veřejnost, a který se stane základem pro návrh standardu IFRS 4 – Pojistné smlouvy II. fáze. Příspěvek nastiňuje možné stanoviska IASB k oceňování pojistných smluv.

Klíčová slova: IFRS 4; Současná vypořádací hodnota; Reálná hodnota; Implicitní hodnota; Subjektivní hodnota.

Valuation of Insurance Contracts

ABSTRACT

IFRS 4 – Insurance Contracts – does not cover the issue of valuation of insurance assets and liabilities. A complex solution is shifted to the II phase of the IFRS 4 standard, especially in the field of valuing, which should be based on fair value of insurance contract files. Currently is prepared a new material for discussion to the professional public, which will become a basis for the new proposal of IFRS 4 standard – Insurance Contracts – II phase. The article outlines possible attitudes of IASB to valuation of insurance contracts.

Key words: IFRS 4; Current Exit Value; Fair Value; Embedded Value; Entity Specific Value.

JEL classification: M41.